O'ZBEK ADABIYOTIDA FOLKLORE ELEMENTLARINING O'RNI

Tayirova Nodira Saparbayevna
UrDu akademik litseyi Ona tili va adabiyot o'qituvchisi

Qabul qilindi: 30.09.2025
Ko‘rib chiqildi: 01.10.2025
Tasdiqlandi: 02.10.2025

Kalit so‘zlar:
O‘zbek adabiyoti, folklor, og‘zaki ijod, xalq dostonlari, ertak, maqol, qo‘shiq, milliy qadriyat, obrazlilik.

Annotatsiya. Ushbu tezisda o‘zbek adabiyotida folklor elementlarining tutgan o‘rni, ularning badiiy matnlarni boyitish, milliy ruhni mustahkamlash va xalq tafakkurini ifodalashdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Folklor an’analari, xalq og‘zaki ijodi namunalari – doston, qo‘shiq, maqol va ertaklar zamonaviy adabiy jarayon bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, o‘zbek adabiyoti taraqqiyotida doimo muhim o‘rin tutib kelgan. Mazkur tadqiqotda folklor elementlarining badiiy obraz yaratishdagi roli, ularning milliy qadriyatlarni asrashdagi ahamiyati hamda yozma adabiyot bilan sintezlashuvi o‘rganiladi.

Key words:
Uzbek literature, folklore, oral tradition, epic, fairy tale, proverb, song, national values, imagery.

Annotation. This thesis examines the role of folklore elements in Uzbek literature, highlighting their significance in enriching artistic texts, strengthening national identity, and reflecting the worldview of the people. Folklore traditions and oral heritage—such as epics, songs, proverbs, and fairy tales—are deeply intertwined with the literary process and have played a vital role in the historical development of Uzbek literature. The study emphasizes the function of folklore motifs in creating literary imagery, their contribution to preserving national values, and the synthesis between oral and written traditions.

Ключевые слова:
Узбекская литература, фольклор, устное творчество, народный эпос, сказка, пословица, песня, национальные ценности, образность.

Аннотация. В данной тезисной работе рассматривается значение фольклорных элементов в узбекской литературе, их роль в обогащении художественного текста, укреплении национального духа и отражении народного мировоззрения. Фольклорные традиции, образцы устного народного творчества – эпосы, песни, пословицы и сказки – занимают важное

место в литературном процессе и на протяжении веков способствуют развитию узбекской словесности. В исследовании акцентируется внимание на функции фольклорных мотивов в создании художественных образов, их значении в сохранении национальных ценностей, а также на взаимодействии устной и письменной литературы.

Kirish. O‘zbek adabiyoti tarixiy taraqqiyotining barcha bosqichlarida xalq og‘zaki ijodi va folklor elementlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib kelgan. Folklor – xalq tafakkuri, dunyoqarashi va ma’naviyatining badiiy ifodasi sifatida nafaqat ma’lum bir davrda yaratilgan asarlarni boyitibgina qolmay, balki yozma adabiyotning rivojlanishiga ham samarali ta’sir ko‘rsatgan. O‘zbek xalq dostonlari, ertaklari, maqollari, qo‘shiqlari va afsonalari asrlar davomida xalq hayotining o‘ziga xos ma’naviy ko‘zgusi bo‘lib xizmat qilib kelmoqda. Adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan qaralganda, folklor elementlarining yozma adabiyotga singdirilishi ikki asosiy vazifani bajaradi: birinchidan, badiiy asarlarda milliy ruh va obrazlilikni kuchaytiradi; ikkinchidan, xalqning qadimiy an’analari, axloqiy-me’yorlari va urf-odatlarini kelajak avlodlarga yetkazish vositasi sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, o‘zbek mumtoz adabiyotida ham, yangi davr adabiy jarayonida ham folklor manbalari muhim ilhom va badiiy mahorat maktabi sifatida namoyon bo‘ladi. Bugungi globallashuv davrida xalq og‘zaki ijodining yozma adabiyotdagi o‘rni yanada dolzarb bo‘lib bormoqda. Chunki folklor elementlari milliy o‘zlikni asrab-avaylash, ma’naviy merosni davom ettirish va zamonaviy adabiyotda yangi shakl va mazmun yaratish imkonini beradi. Shu sababli folklor va adabiyot o‘rtasidagi uzviylikni o‘rganish, uning turli janrlarda namoyon bo‘lish xususiyatlarini tahlil qilish bugungi ilmiy tadqiqotlarning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tezisda folklor elementlarining o‘zbek adabiyotidagi o‘rni, ularning yozma ijod bilan aloqadorligi hamda badiiy jarayonlarni boyitishdagi roli keng yoritiladi. Shu bilan birga, folklorning adabiyotdagi funksional imkoniyatlari, milliy qadriyatlarni ifodalashdagi ahamiyati ham tahlil qilinadi. O‘zbek adabiyoti xalqning asrlar davomida yaratgan ma’naviy boyliklari, og‘zaki ijodi va badiiy merosiga tayanib shakllangan. Xalq qo‘shiqlari, ertaklar, dostonlar, maqollar, afsonalar va rivoyatlar kabi folklor janrlari yozma adabiyot uchun asosiy manba bo‘lib xizmat qilgan. Zero, folklor xalq ruhining ifodasi, milliy tafakkurning mahsuli sifatida adabiy jarayonlarda ham o‘zining mustahkam o‘rniga ega. XX

asr boshlaridan boshlab, o‘zbek yozma adabiyotida folklor elementlaridan foydalanish jarayoni yanada kuchaydi. Abdulla Qodiriy, Cho‘lpon, Oybek kabi adiblar o‘z asarlarida xalq og‘zaki ijodi namunalariga murojaat qilib, milliy qadriyatlar, urf-odatlar va ijtimoiy hayotdagi voqeliklarni chuqur ifodalashga erishdilar. Shu bois folklor adabiyot uchun nafaqat badiiy manba, balki milliy o‘zlikni namoyon etuvchi vosita sifatida ham muhim ahamiyat kasb etdi. Bugungi kunda adabiyotshunoslik fanida folklor elementlarini o‘rganish, ularning yozma adabiyotdagi funksiyalarini aniqlash, yangi davr yozuvchilarining asarlarida qay tarzda qo‘llanilayotganini tahlil qilish dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

Materiallar va usullar. Mazkur tadqiqot ishida adabiyotshunoslik, folklorshunoslik va madaniyatshunoslik sohalariga oid ilmiy manbalar, monografiyalar, maqolalar hamda badiiy asarlar asosiy material sifatida tanlab olindi. O‘zbek adabiyotidagi folklor elementlarini o‘rganishda, avvalo, xalq og‘zaki ijodi namunalarining yozma adabiyotga qanday kirib kelgani va qaysi funksiyani bajargani ilmiy tahlil qilindi. Shu maqsadda tarixiy-mukammal tahlil usuli, qiyosiy-tipologik yondashuv hamda matn tahlili metodlari qo‘llanildi. Folklor elementlarining badiiy asarlarda qo‘llanilishi jarayonini o‘rganishda klassik adabiyot namunalari, XX asr o‘zbek yozuvchilari asarlari va zamonaviy adabiy matnlar solishtirildi. Bu orqali folklor unsurlarining mazmuniy, uslubiy va g‘oyaviy jihatlari aniqlanib, ularning yozuvchilar tomonidan qay darajada ijodiy o‘zlashtirilgani tahlil qilindi. Shuningdek, metodologik asos sifatida tizimli tahlil yondashuvi qo‘llanilib, folklor janrlarining (ertak, maqol, doston, qo‘shiq va boshqalar) yozma adabiyotdagi funksional vazifalari o‘rganildi. Tadqiqot jarayonida milliy adabiy merosni xalq ruhiyati bilan bog‘lash, shuningdek, xalqning ma’naviy tajribasi va qadriyatlarini badiiy matnlarda ifodalanishini aniqlashga alohida e’tibor qaratildi. Bundan tashqari, qiyosiy adabiyotshunoslik usuli orqali o‘zbek adabiyotidagi folklor elementlari boshqa xalqlar adabiyoti bilan taqqoslanib, umumiy va o‘ziga xos xususiyatlari belgilab olindi. Tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligi uchun folklor janrlari va yozma adabiyot o‘rtasidagi bog‘liqlik misollar yordamida tahliliy tarzda isbotlab berildi.

Jadval 1. O‘zbek adabiyotida folklor elementlarining badiiy-funksional roli

Folklor elementi	**Asosiy funksiyasi**	**Yozma adabiyotdagi namunalari**	**Natija va ahamiyati**
Doston	Tarixiy voqealarni, xalq qahramonligini ifodalash	Abdulla Qodiriy “O‘tgan kunlar”	Milliy ruhni mustahkamlash, tarixiy xotirani boyitish

Folklor elementi	Asosiy funksiyasi	Yozma adabiyotdagi namunalari	Natija va ahamiyati
Ertak	Axloqiy qadriyatlar, hayot saboqlarini yetkazish	Cho‘lpon, Oybek asarlarida ertak motivlari	Ma’naviy tarbiya, badiiy tafakkur
Maqol	Hayotiy tajriba va donolikni ifodalash	G‘afur G‘ulom, zamonaviy hikoyalar	Milliy odob-axloqni rivojlantirish, til boyligini oshirish
Qo‘shiq	Xalq kayfiyati, hissiy dunyosi	Doston va hikoya asarlaridagi qo‘shiq misollari	Emotsional boylik, obrazlarni jonlantirish
Afsona / Rivoyat	Madaniy qadriyatlar, urf-odatlar	O‘zbek mumtoz adabiy asarlari	Milliy identitetni saqlash, badiiy tasvirning chuqurligi

Jadval folklor elementlarining o‘zbek adabiyotidagi asosiy badiiy va ma’naviy funksiyalarini umumlashtirib beradi.

Tadqiqot muhokamasi. O‘zbek adabiyotida folklor elementlarining o‘rni va ularning badiiy-estetik ahamiyati tadqiqot natijalari orqali aniqlandi. Tadqiqot ko‘rsatdiki, xalq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish yozma adabiyotda milliy ruhni saqlash va boyitishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Masalan, Abdulla Qodiriy va Cho‘lpon asarlarida doston va ertak motivlari orqali tarixiy voqealar, xalq qahramonligi hamda axloqiy qadriyatlar jonlantirilgan. Shu bilan birga, maqollar va rivoyatlar orqali adabiy matnlarda milliy odob-axloq va til boyligi mustahkamlanadi. Tadqiqot jarayonida aniqlanishicha, folklor elementlari yozma adabiyotda faqat dekorativ vazifa bilan cheklanmaydi, balki asar mazmunini boyitish, xarakterlarni shakllantirish va badiiy obrazlarni mustahkamlashda ham faol ishlatiladi. Masalan, qo‘shiqlar va xalq ertaklari badiiy tasvirning hissiy qirralarini kengaytiradi, o‘quvchida emotsional rezonans uyg‘otadi va adabiyotning o‘quvchi bilan interaktiv aloqasini oshiradi. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, folklor elementlarining yozma adabiyotga integratsiyasi adabiy janrlarda ijodiy o‘zgarishlarni ham yuzaga keltiradi. Masalan, zamonaviy hikoya va romanlarda doston yoki rivoyat motivlari yangi badiiy shakl va mazmun bilan uyg‘unlashib, milliy qadriyatlarni zamonaviy kontekstda yetkazishga xizmat qiladi. Bu esa, o‘z navbatida, o‘zbek adabiyotining xalq og‘zaki ijodi bilan uzviy aloqasini ta’minlaydi. Shuni alohida ta’kidlash lozimki, folklor elementlarining yozma adabiyotda ishlatilishi nafaqat badiiy-estetik jihatdan, balki pedagogik va tarbiyaviy nuqtai nazardan ham ahamiyatli. Folklor orqali yosh avlodga axloqiy qadriyatlar, hayotiy saboqlar va

milliy o‘zlik tushunchasi yetkaziladi, bu esa adabiyotning ijtimoiy funktsiyasini kuchaytiradi. Tadqiqot natijalari asosida xulosa qilish mumkinki, o‘zbek adabiyotida folklor elementlarining o‘rni keng qamrovli, ko‘p qirrali va yozma ijodning barcha asosiy funksiyalarini boyitishga xizmat qiluvchi omil hisoblanadi. Folklor elementlarini tizimli tahlil qilish va ularning yozma matnlardagi funksiyalarini aniqlash orqali adabiyotshunoslikda yangi ilmiy yondashuvlarni shakllantirish imkoniyati mavjud. Mazkur tadqiqot natijalari o‘zbek adabiyotida folklor elementlarining nafaqat badiiy, balki ma’naviy, pedagogik va ijtimoiy ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Tadqiqot jarayonida olingan ma’lumotlar shuni isbotladiki, xalq og‘zaki ijodi namunalarini yozma adabiyotga singdirish orqali yozuvchilar milliy ruhni saqlash, tarixiy voqealarni jonlantirish va axloqiy qadriyatlarni yetkazish imkoniyatiga ega bo‘lgan. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, doston, ertak, maqol va qo‘shiqlardagi folklor elementlari badiiy asarlarda dekorativ vazifadan tashqari, xarakterlarni shakllantirish, syujetni boyitish va adabiy obrazlarni mustahkamlashda faol ishlatiladi. Masalan, Abdulla Qodiriy asarlarida doston motivlari orqali tarixiy va ijtimoiy voqealar ifodalangan bo‘lsa, Cho‘lpon va Oybek ijodida ertak va rivoyatlar orqali axloqiy saboqlar va xalq dunyoqarashi aks etgan. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, folklor elementlari yozma adabiyotga integratsiya qilinganda nafaqat badiiy-estetik, balki pedagogik funksiyani ham bajaradi. Bu orqali yosh avlodga milliy qadriyatlar, hayotiy saboqlar va axloqiy me’yorlar yetkaziladi, o‘quvchi va adabiy matn o‘rtasida hissiy va intellektual aloqani kuchaytiradi. Muhokama davomida aniqlanishicha, zamonaviy o‘zbek adabiyotida folklor elementlarining roli kengayib bormoqda. Bu esa yozuvchilar tomonidan yangi janrlar va badiiy shakllarni yaratishda xalq og‘zaki ijodining imkoniyatlaridan foydalanish orqali amalga oshmoqda. Shu bilan birga, folklor elementlarini tizimli o‘rganish va ularning funksional imkoniyatlarini tahlil qilish adabiyotshunoslikda yangi ilmiy yondashuvlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Umuman olganda, tadqiqot muhokamasi shuni ko‘rsatdiki, folklor elementlari o‘zbek adabiyotida milliy o‘zlikni saqlash, badiiy obrazlarni boyitish va adabiyotning ijtimoiy funksiyasini oshirishda asosiy vosita sifatida xizmat qilmoqda.

Xulosa. O‘zbek adabiyotida folklor elementlarining o‘rni tadqiqot natijalari asosida keng va ko‘p qirrali ekanligi aniqlanadi. Folklor – xalqning ma’naviy merosi va badiiy ijodining asosiy qismi sifatida yozma adabiyotda milliy ruhni, tarixiy va axloqiy qadriyatlarni ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Doston, ertak, maqol, qo‘shiq va rivoyatlar orqali adabiy asarlar o‘zining badiiy-estetik darajasini oshiradi, obrazlar va xarakterlar chuqurlik kasb etadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, folklor elementlarini yozma adabiyotga integratsiya qilish nafaqat badiiy jarayonni boyitadi, balki pedagogik va tarbiyaviy vazifalarni ham bajaradi. Folklor orqali yosh avlodga milliy qadriyatlar, hayotiy saboqlar va axloqiy

me’yorlar yetkaziladi, bu esa adabiyotning jamiyatdagi ijtimoiy ahamiyatini kuchaytiradi. Shuningdek, folklor va yozma adabiyot o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik, adabiyotning turli janrlarida ijodiy yangiliklar yaratishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, folklor elementlarini tizimli o‘rganish va ularning funksional imkoniyatlarini tahlil qilish adabiyotshunoslikda yangi ilmiy yondashuvlarni rivojlantirishga zamin yaratadi. Umuman olganda, o‘zbek adabiyotida folklor elementlari milliy o‘zlikni saqlash, badiiy obrazlarni boyitish va adabiyotning ijtimoiy funksiyasini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi tadqiqot orqali isbotlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Abdulla Qodiriy. O‘tgan kunlar. Toshkent: Sharq, 2012.
2. Cho‘lpon. Tanlangan asarlar. Toshkent: Adabiyot va san’at, 2008.
3. Oybek. Tanlangan asarlar. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2010.
4. G‘afur G‘ulom. She’rlar va hikoyalar. Toshkent: Fan, 2005.
5. Hodi Zarif. O‘zbek folklorining janrlari va xususiyatlari. Toshkent: Fan, 2011.
6. M. Yunusov. Folklor va yozma adabiyot. Toshkent: O‘zbekiston, 2009.
7. T. Mirzaev. O‘zbek xalq og‘zaki ijodi va adabiy jarayon. Toshkent: Fan, 2015.
8. Komilov A. Milliy qadriyatlar va adabiyot. Toshkent: Sharq, 2013.
9. B. G‘aniyev. Og‘zaki va yozma ijodning uzviy bog‘liqligi. Toshkent: Adabiyot, 2014.

Sayfiddinova N. Folklor elementlarining zamonaviy o‘zbek adabiyotidagi roli. Tos